

Publicat en *Quaderns de filosofia i ciència*, Vol. 29,
pàgs: 83-95.
Societat de Filosofia del País Valencià. València,
2000.

CREENÇA I NORMATIVITAT EN ELS ORÍGENS DE LA FILOSOFIA ANALÍTICA.

Antoni Defez i Martín
(Universitat de Girona)

ABSTRACT

In the origins of Analytic Philosophy the problem of the normativity and the intentionality of language was an object of reflection for Frege, Russell and Wittgenstein. In fact, we should see some of the more significant theses on language the author of the Tractatus as a critical response to the positions defended by the other two thinkers. Specifically we ought to interpret the idea that the normativity of language rests on the language itself and that its intentionality depends of the transcendental activity of metaphysical subject as a reaction against the view that attempts to explain these characteristics of language by appealing to the psychological activities of empirical subjects.

RESUM

En els orígens de la Filosofia Analítica el problema de la normativitat i de la intencionalitat del llenguatge va estar objecte de reflexió per part de Frege, Russell i Wittgenstein. De fet, hauríem de veure algunes de les tesis més significatives sobre el llenguatge de l'autor del Tractatus com una resposta crítica a les posicions defensades pels altres dos pensadors. En concret, caldria interpretar la idea que la normativitat del llenguatge rau en el llenguatge mateix i la idea que la seva intencionalitat depèn de l'activitat transcendental del subjecte metafísic com una reacció en contra del punt de vista que pretén explicar aquests trets del llenguatge apel·lant a les activitats psicològiques dels subjectes empírics.

KEY WORDS

Normativitat lingüística - Intencionalitat lingüística - Creença - Judici - Sensesentit
Linguistic Normativity - Linguistic Intentionality - Belief - Judgement - Nonsense

En filosofia no hi ha problemes aïllats, sinó problemes que mantenen

interdependències mútues, de manera que qualsevol intent de solucionar-ne un té repercussions sobre altres qüestions properes. Un bon exemple d'aquesta mena d'interseccions l'ofereix aquest conjunt d'interrogants: en què consisteix fer un judici o tenir una creença?, què és per a una proposició tenir significat?, de què depèn la normativitat lingüística?, com s'explica la intencionalitat del llenguatge?, quin paper hi juga l'activitat psicològica dels parlants? A començaments del segle XX, tot i que no tan explícitament, aquests preguntats van ser objecte de reflexió per a Frege, Russell i Wittgenstein; i, com intentarà mostrar aquest escrit, els resultats continuen sent d'interès. Fent nostres les tesis del segon Wittgenstein, podríem dir que tant la normativitat com la intencionalitat del llenguatge només poden ser explicades apel·lant al propi llenguatge entès com a praxi social realitzada pels organismes biològics i simbòlics que són els éssers humans; i dos: que el contingut de les creences sols pot ser establert atenent a la conducta lingüística i no lingüística dels parlants. Tanmateix, aquí no hi anirem tan lluny. Ens limitarem a presentar el debat fins l'època del *Tractatus*, destacant dues conclusions negatives importants, a saber, que no és possible explicar la normativitat i la intencionalitat del llenguatge apel·lant a l'activitat psicològica dels parlants, i que tampoc és aquesta la ruta correcta per determinar el contingut de les nostres creences.

*

G. Ryle en "The Theory of Meaning" va assenyalar que la necessitat d'admetre l'existència d'entitats abstractes com les proposicions, per tal d'explicar la significació lingüística, estava provocada per dues raons: d'una banda, l'acceptació d'una teoria intencional de la ment, segons la qual, i seguint Brentano, tots els actes de la

consciència estarien dirigits cap a algun objecte distint d'ella mateixa, objecte que en el cas de les actituds proposicionals serien les proposicions; i d'altra, una teoria del significat modelada entorn de la relació *nomen-nominatum*, de manera que la proposició seria el significat -la referència- dels enunciats ¹. Aquestes observacions s'ajustarien força bé al cas de Frege. Per aquest autor totes les expressions lingüístiques, incloses les oracions declaratives, formaven una única categoria semàntica: la dels noms propis. Més en concret, tota expressió lingüística tindria dues funcions semàntiques: tenir referència (*Bedeutung*) i expressar un sentit (*Sinn*). Així, mentre que en el cas de les expressions referencials la referència era l'objecte denotat i el sentit la manera com se'ns dona l'objecte, el sentit d'una oració declarativa seria el pensament expressat i la referència el seu valor de veritat. Ara bé, per Frege, els sentits no eren les representacions mentals que puguin acompanyar l'ús de les paraules, sinó la manera intersubjectiva en què ens és conegut l'objecte o el contingut objectiu de l'oració. A parer seu, els sentits eren una mena d'entitats abstractes susceptibles de ser propietat de tots els parlants: el tresor comú de la humanitat que es transmet de generació en generació ².

Aquestes tesis tenien tres conseqüències importants. En primer lloc, la distinció entre sentit i referència -que la referència no fos part del significat- equivalia a no acceptar una explicació de la significativitat o la normativitat del llenguatge a partir dels conceptes de condicions de veritat i referència. I és que no sols una expressió podia ser significativa sense tenir referència, sinó que una oració podia expressar un pensament i, no obstant, estar mancada de valor de veritat -de fet, sols en el terreny del coneixement,

¹ Vid., Ryle, G., "The Theory of Meaning", en Caton, C.E. (ed.), *Philosophy and Ordinary Language*, University of Illinois Press, Urbana, 1963.

² Vid., Frege, G., "Sobre Sentido y Referencia" i "El Pensamiento. Una investigación lógica", en Frege, G., *Escritos lógico-semánticos*, Tecnos, Madrid, 1974.

però no en el de la ficció, és on es plantejaria el problema de la veritat. Dos: que la normativitat o la significativitat lingüístiques tampoc depenien de l'activitat psicològica dels parlants, ja que el sentit, com acabem de veure, no depenien de les ments individuals. Tres: no obstant això, Frege va haver d'apel·lar a l'activitat psicològica dels subjectes, ja que no sols copsar un sentit seria un acte mental, sinó que també el judici (*Urteil*) -el pas de la comprensió del sentit d'una oració declarativa al reconeixement del seu valor de veritat- seria un acte psíquic de jutjar o creure ³. En altres paraules: per Frege, la intencionalitat del llenguatge, a diferència de la seva normativitat, sí que depenia de l'activitat psicològica dels parlants.

Un autor que també va apel·lar a l'activitat psicològica dels subjectes fou Russell. No obstant, Russell va anar més enllà de Frege, i pel volts de 1910, quan va elaborar la teoria coneguda com *the multiple-object theory*, també intentà explicar el caràcter normatiu que tenen les creences i llurs continguts -les proposicions- en funció d'aquesta activitat mental. Ara bé, Russell arribà a aquesta posició després d'haver defensat una concepció del judici que el comprometia amb un platonisme de les proposicions i, per tant, que no feia descansar la normativitat lingüística en l'activitat psicològica dels subjectes. En 1904, fent bona la descripció de Ryle, Russell veia la creença -el judici- com una relació diàdica entre la ment i una proposició, essent aquesta una entitat independent del subjecte ⁴. Alhora, 'veritat' i 'falsedat' eren tractades com atributs indefinibles de les proposicions -o, dient-ho amb la seva metàfora, que les

³ Vid., Frege, "El Pensamiento. Una investigación lógica", *op. cit.*, pàg: 140.

Per ser més exactes cal dir que Frege distingeix respecte les oracions declaratives tres aspectes diferents que correspondrien a tres actes mentals distints: aprehendre un pensament -pensar-, reconèixer la veritat d'un pensament -jutjar-, i manifestar aquest judici -afirmar. (Sobre aquestes qüestions vid., Dummett, H., "Frege and Wittgenstein", en Block, I. (ed.), *Perspectives on the Philosophy of Wittgenstein*, Basil Blackwell, Oxford, 1981).

⁴ Vid., Russell, "Meinong's Theory of Complexes and Assumptions", en *Mind*, Vol. XIII, 1904.

proposicions són vertaderes o falses com les roses són blanques o vermelles-, de manera que la veritat i la falsedat de les creences eren definides en funció de la veritat i la falsedat de les proposicions.

Tanmateix, a partir de 1910 Russell abandonà aquesta explicació. El concepte clau fou el de la falsedat o, millor, que la necessitat d'admetre i explicar la falsedat és allò que fa impossible considerar la creença com una relació diàdica. Dues eren, en concret, les crítiques: l'atemptat que contra 'el sentit robust de la realitat' suposava acceptar l'existència -la subsistència- d'entitats com les proposicions, fins i tot d'entitats falses; i l'inconvenient de deixar sense explicar la diferència entre veritat i falsedat. D'acord amb Russell, el problema sorgeix quan intentem explicar en què consisteix una creença falsa. En aquest cas sembla indiscutible que creiem alguna cosa, però si admetem que la creença és una relació diàdica, aleshores haurem de concloure que la ment es relaciona amb una proposició falsa i, així, caldrà postular l'existència de proposicions falses. Evidentment, no és possible afirmar que en el cas de les creences falses, a diferència de les vertaderes, la ment no es relaciona amb cap cosa -açò és, que es tracta d'un acte fallit-, perquè aquesta explicació seria inconsistent amb la teoria a què pertany. Pel que fa a la segona objecció, el problema era que l'explicació de la creença com una relació diàdica no permetria distingir entre veritat i falsedat, ja que tant en el cas de la creença falsa com en el de la creença vertadera, la ment es relacionaria amb una proposició i no hi hauria cap distinció en l'acte de creure⁵.

En contra de la teoria de 1904, Russell enuncia tres exigències que tota teoria correcta de la veritat hauria d'acomplir: (i) que la veritat tingui com a oposat la falsedat;

⁵ Vid., Russell, B., "On the Nature of Truth and Falsehood", en *Philosophical Essays* (1910), Routledge, 1994; i *The Problems of Philosophy* (1912), Home University Library, 1946, Cap. XII.

(ii) que sigui una propietat de les creences; i (iii) que sigui totalment depenent de la relació de les creences amb els fets. Clarament, la primera d'aquestes exigències impedeix que els actes mentals respecte del quals es planteja la dualitat ver-fals puguin ser caracteritzats mitjançant una relació diàdica, ja que en aquest cas o existeix la relació o la relació és inexistent, però no és possible que una relació existent sigui falsa o enganyosa. Respecte a la segona i tercera condicions la situació seria la següent: la veritat -i també la falsedat- depenen de la ment en el sentit que són propietats de les creences; amb tot, allò que fa vertadera o falsa una creença són els fets sobre els quals versa la creença, és a dir, la veritat consisteix en la correspondència entre creença i fet.

Així les coses, ara la creença ja no consisteix en una relació entre la ment i una proposició, ni la creença conté una proposició com a element seu, sinó que el seus únics constituents seran els constituents de la proposició creguda. Mostrem-ho amb l'exemple del propi Russell sobre la gelosia d'Otel·lo. Des de la teoria de 1904 aquesta creença consistia en la relació de creure que s'establiria entre la ment d'Otel·lo i la proposició "Desdèmona estima Càssio". Per contra, en la teoria de 1910 aquesta creença és un fet mental compost dels elements 'Desdèmona', 'estimar' i 'Càssio', els quals hi intervenen separadament, i són ordenats per la relació de creure o jutjar que manté la ment d'Otel·lo. D'aquesta manera, Russell analitza ara la creença com una relació múltiple entre la ment del subjecte i els diversos constituents de la proposició creguda, on la relació de creure és aquella que unifica en un complex ordenat aquests elements. La relació de jutjar o creure tindria, com diu Russell, sentit o direcció: n'és el ciment.

Doncs bé, la creença serà vertadera si hi ha algun fet de la realitat que es correspongui amb el seu contingut, i en cas contrari serà falsa. A la creença falsa només

li correspondrien els constituents del fet cregut ordenats, però, d'una manera que no és la real: de fet, Otel·lo tenia una creença falsa, ja que Desdèmona no estimava Càssio. Ara bé, ¿per què Otel·lo va poder creure que Desdèmona estimava Càssio o podria haver cregut que Càssio estimava Desdèmona? Millor dit, i deixant clar que no busquem una explicació empírica de les motivacions o de la neurosi d'Otel·lo, sinó una explicació lògica, ¿per què Otel·lo no va poder creure que "Desdèmona Cassio estima" o que "Desdèmona respira Càssio"? En altres paraules: ¿per què "Desdèmona estima Càssio" seria una proposició -és a dir, quelcom significatiu- mentre que "Desdèmona Càssio estima" o "Desdèmona respira Càssio" només serien combinacions absurdes de paraules? ¿Com explicar la direcció, el sentit o el paper de ciment que Russell atribueix a l'activitat psicològica de creure? Per resoldre aquests interrogants cal tenir presents les crítiques que el primer Wittgenstein va llançar contra la teoria russelliana.

*

En el *Tractatus* no hi ha cap anàlisi del suposat estat mental que seria la creença, rebutjant-se obertament l'estudi dels processos psicològics que puguin acompanyar l'ús del llenguatge com una investigació inessencial (vid.,T,4.1121). Wittgenstein, de fet, concep la seva tasca com la d'un lògic interessat a treure a la llum les condicions a priori de possibilitat de la significació lingüística. Ara bé, en realitzar aquest projecte, trobà un tipus proposicions, aquelles que expressen actituds proposicionals, que aparentment impugnaven la pressuposició que el llenguatge té una essència extensional, ja que semblen generar contextos intensionals. Doncs bé, després d'analitzar la forma lògica concreta d'aquestes proposicions com a "'p' diu p", Wittgenstein escriu lacònicament en T,5.5422:

L'explicació correcta de la forma de la proposició "A jutja p" ha de mostrar que és impossible jutjar una insensatesa. (La teoria de Russell no satisfà aquesta condició).

La qüestió havia estat tractada abundantament en la correspondència amb Russell de 1913 i en les "Notes on Logic" redactades aquell mateix any. Així podem llegir:

Puc ara expressar exactament la meva objecció a la seva teoria del judici: crec obvi que de la prop(osi)ció 'A jutja (diu) que *a* es troba en la relació R amb *b*', si és correctament analitzada, se'n desprèn directament la prop(osi)ció ' $aRb \vee \neg aRb$ ' sense fer ús de cap altra premissa. Aquesta condició no és acomplerta per la seva teoria.

(...) Lamento molt que la meva objecció a la seva teoria del judici el paralizzi. Penso que només pot ser eliminada mitjançant una teoria correcta de les proposicions ⁶.

(...) Tota teoria del judici ha de fer impossible que jo jutgi que aquesta taula escriu el llibre. La teoria de Russell no satisfà aquesta exigència ⁷.

La primera cosa a tenir en compte respecte aquestes observacions és el diferent context en què estan situades les anàlisis de Russell i Wittgenstein. Així, mentre el primer analitzava el problema de què és la creença, Wittgenstein se centra en l'anàlisi lògica de les proposicions que expressen creences. Amb tot, aquestes són qüestions íntimament relacionades: és d'esperar que una anàlisi de les proposicions que expressen creences, en tant que descriuen el fet de tenir creences, es compromet amb alguna explicació de què és una creença. No avancem, però, massa ràpids, i atenguem ara a les crítiques de Wittgenstein. La idea és ben clara: la de Russell seria una teoria incorrecta perquè no explica per què és impossible jutjar una insensatesa ⁸.

⁶ Vid., Wittgenstein, L., *Notebooks (1914-1916)*, Basil Blackwell, Oxford, pàg: 121.

⁷ Vid., Wittgenstein, L., *op. cit.*, pàg: 96.

⁸ Tanmateix, no sempre ha resultat tan clar. Per exemple, Favrholtz interpreta equivocadament que les insensateses de les quals se'ns parla aquí són els sensesentits de la lògica, quan de fet Wittgenstein està fent referència a les insensateses produïdes per combinar arbitràriament paraules com "aquesta taula escriu el llibre". En segon lloc, d'acord amb aquesta interpretació, Wittgenstein no hauria deixat clar si ens trobem amb un problema de psicologia o de sintaxi lògica. No obstant això, Favrholtz proposa, un altre cop erròniament, que ho entenguem com una incapacitat psicològica: per exemple, que no seria possible jutjar " $p \wedge \neg p$ " perquè una persona només pot pensar en un determinat instant en una de les parts d'aquesta conjunció -és a dir, 'p' o '¬p', de manera que l'altra part quedaria sols com a un signe proposicional no pensat i la conjunció completa no podria ser un objecte de judici. (Favrholtz, D., *An Interpretation and Critique of Wittgenstein's Tractatus*, Munksgaard, Copenhagen, 1967, pàgs: 116-17). Una altra interpretació desencaminada seria la de Blackwell. Segons aquest autor, les crítiques de Wittgenstein, en realitat, no constituïrien cap objecció a la teoria de Russell perquè ningú intentaria seriosament fer aquesta mena de judicis insensats. Sense dubte, Blackwell té raó en considerar que el

Es tracta de la qüestió de la normativitat lingüística, és a dir, del problema de la legitimitat de les combinacions dels signes a l'hora de construir signes proposicionals o, si es vol, del problema dels límits que regeixen la nostra combinació de paraules, ja que no tota combinació pot ser objecte de judici. En aquest sentit, que la condició que "aRb v -aRb" hagi de seguir-se sense premisses addicionals de "aRb" és una altra manera de dir que hom no pot jutjar una insensatesa. Si A pot jutjar que aRb, aleshores aRb ha de ser un estat possible de coses, açò és, que és veritat o "aRb" o "-aRb". I justament per això, les combinacions "aquesta taula escriu el llibre" o "Desdèmona Cassio estima" no poden ser jutjades perquè, en realitat no constitueixen cap proposició. I el problema no és psicològic, sinó lògic: aquestes combinacions de signes no poden ser usades per exposar vertaderament cap possible estat de coses. El problema és de sintaxi lògica i semàntica, i depèn d'una explicació correcta de les proposicions que ha de resoldre's sense premisses addicionals, en concret, sense premisses de tipus epistemològic com feia Russell ⁹.

Doncs bé, la conclusió d'aquesta objecció de Wittgenstein condueix a una segona objecció: que allò que és l'objecte d'un judici o d'una creença és ja una proposició, i no els constituents de la proposició creguda ordenats per la relació psicològica de creure. I això va de la mà amb el fet que les proposicions que expressen creences tinguin la proposició com a constituent seu. Com hem vist adés, segons el *Tractatus*, la forma lògica concreta d'aquestes proposicions seria "'p' diu p", on p (sense

sentit comú està molt ben repartit, però confon, com veurem tot seguit, el problema: no es tracta d'una qüestió de fet, sinó de dret. (Vid., Balckwell, K., "The Early Wittgenstein and the Middle Russell", en Block, I, (ed.), *op. cit.*, pàg: 23).

⁹ Per aquesta mena d'interpretació, vid., Stock, G., "Wittgenstein's on Russell's Theory of Judgement", en Vesey, G. (ed.), *Understanding Wittgenstein*, Cornell University Press, New York, 1974, pàg: 71; i Griffin, J., *Wittgenstein's Logical Atomism*, University Press, Oxford, 1964, pàg: 113.

cometes) seria una proposició. Ho deia ja explícitament Wittgenstein en 1913:

Quan diem que A jutja que etc., aleshores hem de mencionar una proposició completa que A jutja. No valdrà mencionar només els seus constituents, ni els seus constituents i la seva forma però no en l'ordre apropiat. Això mostra que la proposició s'ha d'escaure en l'enunciat per tal que pugui ser jutjada ¹⁰.

Ara bé, aquesta apel·lació al fet que la proposició com a tal és l'objecte de la creença i que com a tal forma part de les proposicions que expressen creences no hauria de ser interpretat en el sentit platònic de Frege o del Russell de 1904: per Wittgenstein, les proposicions ni funcionen com a noms d'entitats abstractes -tampoc com a noms de fets-, ni tenen existència més enllà dels actes de parla que són. Pel contrari, les proposicions tenen la funció de descriure o representar vertaderament possibilitats d'estats de coses, possibilitats que sols existeixen en tant que hi ha llenguatge -o, si es vol, actes de parla-, on aquesta funció depèn del fet que les proposicions, en si mateixes, són coordinacions de noms. Així, per Wittgenstein, el sentit de la proposició no és una entitat abstracta i autosuficient denotada pel signe proposicional, sinó la possibilitat que descriu: la possibilitat d'un estat de coses. I a tal efecte no cal apel·lar a quelcom diferent de l'ús del signe proposicional o de la proposició plena de sentit. Ens ho diu ell mateix:

En "a jutja p", p no pot ser reemplaçada per un nom propi. Això es veu clar si la substituïm per "a jutja que p és vertadera i no p falsa". La proposició "a jutja p" consisteix en el nom propi a, en la proposició p amb els seus dos pols, y en a unit a aquests dos pols d'una manera determinada. Òbviament aquesta no és una relació en el sentit ordinari.

(...) Quan nosaltres diem "A creu p" això sona, certament, com si poguéssim substituir aquí 'p' per un nom propi. Podem veure, però, que aquí és implicat un *sentit*, no una referència, si diem "A creu que 'p' és veritat"; i per tal de fer fins i tot més explícita la direcció de p podem dir "A creu que 'p' és vertadera i '-p' falsa". Aquí la bipolaritat de p és expressada, i sembla que únicament serem capaços d'expressar correctament la proposició "A creu p" mitjançant la notació-ab; és a dir, fent que A estableixi una relació amb els pols 'a' i 'b' de a-p-b. Les qüestions epistemològiques referides a la naturalesa del judici i la creença no poden ser resoltes sense una correcta comprensió de

¹⁰ Vid., Wittgenstein, L., "Notes on Logic" en *op. cit.*, pàg: 86.

la forma de la proposició ¹¹.

Tornem, però, a la primera crítica. ¿Per què, no seria correcte afirmar que en la creença la ment del subjecte està relacionada amb els constituents de la proposició o amb els constituents i la forma? Wittgenstein considera que aquestes relacions no sols no permetrien explicar per què no és possible jutjar una insensatesa, sinó tampoc per què és possible jutjar proposicions significatives. En altres paraules, l'explicació de Russell no aconsegueix donar compte de la significació o de la normativitat de les creences ni de llurs continguts -les proposicions-, és a dir, per què "Desdèmona estima Càssio" o "Càssio estima Desdèmona" serien combinacions significatives de mots, mentre que "Desdèmona Càssio estima", "Desdèmona respira Càssio" o "aquesta taula escriu el llibre" no ho són.

Com hem dit adés, Russell a partir de 1910 ja no acceptava l'existència de proposicions enteses com a entitats abstractes subsistents: a hores d'ara les proposicions són tractades com a símbols complexos formats de parts que també són símbols. I per tal d'explicar llur significativitat Russell apel·la a les relacions diàdiques que la ment manté amb cada un dels constituents del fet cregut, ja que a parer seu només així els seus representants en la proposició -els noms- tindran significat. En "Coneixement per relació i coneixement per descripció" escriu:

Tota proposició que nosaltres puguem entendre ha d'ésser totalment composta de constituents amb els quals tinguem un coneixement per relació (...) Sempre que s'esdevé una relació de suposar o jutjar els membres amb què la ment que suposa o jutja es relaciona a través de la relació de suposar o de jutjar han d'ésser membres amb els quals la ment en qüestió tingui un coneixement per relació ¹².

¹¹ Vid., Wittgenstein, L., "Notes on Logic" en *op. cit.*, pàgs: 87 i 97.

¹² Vid, Russell, B., "Coneixement per relació i coneixement per descripció" (1910-11), en *Misticisme i Lògica* (1917), Edic. 62. Barcelona, 1969, pàgs: 221-22.

La teoria del llenguatge i del coneixement de Russell eren egocèntriques. En opinió seva, en qualsevol acte de consciència, bé estigui dirigit cap al món extern o cap al món intern, hi ha, a més de les dades conegudes, un jo que té l'experiència i que realitza l'acte de consciència. Així, hi distingeix dos tipus de coneixement: el de veritats, que inclou les creences o els judicis, i el coneixement de coses, el qual, al seu torn, pot ser per descripció o per relació o familiaritat (*by acquaintance*). Aquest darrer -el coneixement per familiaritat- vindria caracteritzat per la seva incorregibilitat, ja que únicament en aquest cas hi hauria una relació diàdica -un contacte directe- entre la consciència i el seu objecte. Russell considera que aquest coneixement és el més simple i aquell sobre el qual recolza el coneixement de veritats i el coneixement per descripció

13

Doncs bé, paral·lelament a aquests principis epistemològics, les condicions d'intel·ligibilitat de l'ús de les paraules serien els següents: (i) si una expressió referencial és significativa, aleshores existeix una entitat que n'és el significat; (ii) entendre el significat d'una expressió referencial consisteix a trobar-se en una relació de coneixement directe amb l'entitat per ella denotada; (iii) si l'expressió referencial és un nom propi ordinari o una descripció aleshores caldrà construir una paràfrasi en què només romandran termes universals que es predicaran d'algun objecte conegut per familiaritat; i (iv) els autèntics noms en sentit lògic són aquelles expressions demostratives que, sense descriure, denoten objectes coneguts per familiaritat: només els demostratius serien símbols complets i autosuficients, ja que llur significació no

¹³ Segons Russell, els objectes dels quals tenim un coneixement per familiaritat serien: 'dades sensibles' en la sensació, 'actes mentals' com, per exemple, creure en la introspecció, el 'jo' en l'autoconsciència, i a més a més 'universals' (predicats i relacions). Doncs bé, quan Russell, després de molts dubtes, ja apreciables des de 1910, abandoni la tesi que el 'jo' i els 'actes mentals' són coneguts per familiaritat -i, per tant, la tesi que el jo és una entitat simple i els actes mentals són irreductibles- acabarà abandonant 'the multiple-object theory' en 1919. (Vid., Russell, B., "Sobre las proposiciones: qué son y cómo significan", en *Lógica y Conocimiento*, Taurus, Madrid, 1981).

necessitaria d'altres símbols i quedaria exhaustivament explicada a partir de la relació de contacte directe que la ment manté amb l'objecte denotat.

Ara bé, ¿com garanteix el coneixement per familiaritat la significativitat de les proposicions? Per simplicitat i perquè en res no afecta a l'argument -hàbit expositiu que el propi Russell va practicar sovint-, considerarem que 'Desdèmona' i 'Càssio' són noms lògicament propis i, així, que per Otel·lo són objectes de coneixement directe. Doncs bé, d'acord amb Russell, per tal que Otel·lo pogués creure que "Desdèmona estima Càssio", Otel·lo en primer lloc havia de copsar el sentit d'aquest complex de símbols, per a la qual cosa havia de tenir un coneixement directe de les entitats denotades per 'Desdèmona', 'Càssio' i 'estimar'. El problema, però, i aquest és el sentit de la crítica de Wittgenstein, és que amb això Russell no garantiria la significativitat o la normativitat de "Desdèmona estima Càssio", ja que "Desdèmona Càssio estima" també tindria una explicació semblant. I el mateix podria dir-se de "aquesta taula escriu el llibre" o "Desdèmona respira Càssio". En conseqüència: la relació diàdica en què consisteix el coneixement directe més l'activitat psicològica de creure -el ciment de la creença- no podrien evitar que la relació de creença donés lloc a combinacions insensates.

Després de 1912 Russell intentà neutralitzar aquestes crítiques, afegint les formes lògiques com a nous objectes coneguts per familiaritat ¹⁴. A hores d'ara, Otel·lo ja no sols havia de tenir un coneixement directe dels objectes denotats per 'Desdèmona', 'estimar' i 'Càssio', sinó també de la forma lògica 'xRy'. Ara bé, com hem vist que deia Wittgenstein, aquesta solució no era una bona solució. Russell sembla pensar que la forma lògica d'una proposició és quelcom independent de la seva significació, com si

¹⁴ Per exemple, en *The Theory of Knowledge*, escrit que van quedar a mig publicar en 1914 per les primeres crítiques de Wittgenstein.

fos possible determinar la forma lògica d'una proposició només considerant el fet que fa servir certes constants lògiques i que les expressions variables només hi ocupen certs llocs definits. Això, però, no sembla acceptable: la forma lògica d'una proposició no pot ser dissociada del seu sentit, ja que només coneixem la forma lògica concreta d'una proposició quan coneixem què significa, açò és, quin possible estat de coses representa¹⁵. Efectivament, l'explicació russelliana de la forma lògica no podria impedir encara que Otel·lo pogués creure insensateses com "Desdèmona respira Càssio" o "aquesta taula escriu el llibre", ja que aquestes tindrien també 'xRy' com a forma lògica.

Al seu torn, en 1918, quan va exposar per darrera vegada *the multiple-object theory*, Russell atribueix un paper determinant a la relació que forma part de la proposició creguda -en el nostre exemple 'estimar'-, afirmant que, quan allò cregut és vertader, aquesta relació -i no la relació de creure- és la que coordina els constituents d'allò cregut -'Desdèmona' i 'Càssio'-, no essent aquest el cas, però, quan la creença és falsa¹⁶. Ara bé, aquí el problema és un altre cop el de la possibilitat de jutjar quelcom fals. Russell, apel·la a la relació isomòrfica en què suposadament es trobarien llenguatge i realitat, i afirma que només creiem el tipus de coses que solen succeir. Aquesta solució que, sens dubte, podria funcionar força bé en el cas de la creença vertadera, ja que la significativitat del contingut de la creença vindria garantit per l'existència del fet que fa la vertadera, no funcionaria, però, per al cas de les creences falses. Dir que a una proposició falsa -i a una creença falsa-, no correspon cap fet, però que els seus constituents -els símbols complets que la constitueixen- sí que tenen referència, com ja

¹⁵ Per aquesta qüestió vid., Charlesworth, M.J., *Philosophy and Linguistic Analysis*, Editions E. Nauwelaerts, Louvain, 1959, pàgs: 57-58; i Clack, R.J., *La Filosofía del lenguaje de B. Russell*, Fernando Torres Editor, València, 1976, pàgs: 21-25.

¹⁶ Vid., Russell, B., *La filosofía del atomismo lógico*, sec. IV, en *Lógica y conocimiento*, Taurus, Madrid, 1981.

hem vist abans, no serà suficient perquè el mateix podria ser dit d'una creença insensata. En altres paraules: ja que no podem apel·lar a un isomorfisme entre llenguatge i realitat per justificar la normativitat de les creences i de les proposicions falses, tampoc serà vàlida aquesta apel·lació en el cas de les creences i les proposicions vertaderes. I la raó es senzilla: la significativitat o la normativitat d'una creença i d'una proposició han d'estar decidides abans de establir el seu valor de veritat.

Doncs bé, això precisament és el que Wittgenstein volia dir quan afirmava que de "aRb", per si mateixa i sense altres premisses, s'ha de seguir que "aRb" és vertadera o falsa, açò és, que "aRb" és quelcom significatiu. Fent servir la segona crítica de Wittgenstein, hom podria dir que la proposició creguda és ja part de la creença, i no els seus constituents i la seva forma hi ocorrent separatament i a l'espera de ser coordinats per l'activitat psicològica del subjecte. Ara bé, que la proposició com a tal intervingui en l'acte de creure, com suara hem indicat, no feia caure Wittgenstein en el platonisme: ni les proposicions són noms, ni els seus sentits serien alguna mena d'entitats abstractes. Altrament, les proposicions descriuen possibilitats d'estats de coses, i llurs sentits no són altra cosa que aquestes possibilitats expressades amb el recurs del llenguatge.

En realitat, la segona crítica a Russell era també una crítica a Frege, ja que el tema de fons era oferir una correcta explicació de la significativitat lingüística i, en concret, de les proposicions elementals. El següent text de "Notes on Logic" és il·luminador en aquest respecte:

Frege digué "les proposicions són noms"; Russell digué "les proposicions corresponen a complexos". Ambdues són falses i especialment l'afirmació "les proposicions són noms de complexos". Els fets no poden ser anomenats ¹⁷.

¹⁷ Vid., Wittgenstein, L., *op. cit.*, pàg: 90.

Que els fets no puguin ser anomenats és una altra manera de dir que només poden ser descrits, i a tal efecte la proposició ha de ser un símbol vertader-fals. I això, com ja ha estat dit, d'acord amb Wittgenstein només podria explicar-se en tant que la proposició sigui una coordinació de noms -de simples lingüístics- que com a tal coordinació representi una possible coordinació d'objectes -simples ontològics. Ara bé, com explicar aleshores la normativitat lingüística si no és apel·lant a l'activitat psicològica dels parlants? Es més, no necessitarà Wittgenstein apel·lar encara a aquesta activitat per explicar la intencionalitat del llenguatge?

*

Fariem mal a pensar que en el *Tractatus* l'única funció semàntica que tenen els noms consisteix a denotar objectes. De fet, això podria conduir-nos a la idea que la significació de la proposició depèn del fet que descriu, idea que sembla ser la del Russell de 1918 amb la seva apel·lació a un isomorfisme de tarannà realista; o conduir-nos a una perspectiva egocèntrica a l'hora d'explicar la significació dels constituents de la proposició i del contingut de les creences. Com hem vist, Russell seguint aquestes rutes no aconseguia explicar la significació o la normativitat lingüística. Per contra, Wittgenstein, malgrat afirmar que la funció semàntica dels noms és la de denotar objectes, no obstant, se separà de la posició russelliana per dos motius.

En primer lloc, a diferència del que proposava Russell, el *Tractatus* no defensa la definició ostensiva, que és el que hi ha darrere del coneixement per familiaritat, com aquell expedient que estableix el significat dels noms. Altrament, llur significat s'explica mitjançant 'aclariments' o 'dilucidacions' (*Erläuterungen*), és a dir, proposicions que ja

contenen els noms que han de ser explicats, ja que només dintre de les proposicions els noms tenen significat (vid., T,3.263 i 3.3). En conseqüència, si la definició ostensiva no representa l'origen de la significació lingüística -tot i que, Wittgenstein no nega que l'ostensió hi tingui algun paper-, aleshores no pot ser que la significacions dels noms quedin fixades a través d'una relació epistemològica com la russelliana del coneixement per familiaritat. I dos: d'acord amb el *Tractatus*, tant els objectes com els noms tenen 'forma', és a dir, tant els objectes com els noms, en si mateixos -atenent al que Wittgenstein anomena llurs propietats internes, que en el cas dels noms serien llurs propietats sintàctiques i semàntiques-, ja estan predeterminant el tipus de combinacions o coordinacions en què poden participar (vid., T,2.0121-2.0141 i 3.31 i ss). Dit d'una altra manera: només en el context de les proposicions el noms poden tenir referència, i són les classes de proposicions en què un nom pot aparèixer allò que fixa la forma dels noms.

Doncs bé, per aquests dos motius -que el significat dels noms s'expliqui a través de proposicions i que els noms tinguin forma- vénen a parar al mateix lloc: la prioritat de la proposició -i, en general, el llenguatge- respecte dels seus constituents bàsics. I és justament per això que la normativitat del llenguatge no resideix, com diria Russell, en l'activitat psicològica dels parlants, sinó en el llenguatge mateix, és a dir, en les proposicions mateixes, ja que les proposicions no són agregats de noms ni de noms i de forma lògica, com també va pensar Russell, sinó estructures o coordinacions de noms en virtut de la forma dels noms o, millor, en virtut de la forma dels noms que predeterminen les proposicions mateixes. I això és justament el que impedeix jutjar insensateses: no ens és possible jutjar combinacions com "Desdèmona Càssio estima", "Desdèmona respira Càssio" o "aquesta taula escriu el llibre" perquè no són

combinacions normatives o significatives de noms. I, com acabem de dir, aquí l'activitat psicològica dels subjectes és irrellevant: tot el pes rau en el llenguatge. En altres paraules: per tal d'explicar la normativitat o la significativitat lingüística l'expedient al qual cal apel·lar és el propi llenguatge, i no a altres hipòtesis, ja que el llenguatge té cura de si mateix.

Així les coses, sembla que, als ulls de Wittgenstein, Frege tenia més raó que no pas Russell: no és l'activitat mental dels subjectes allò decisiu, sinó els tresors que la humanitat va transmetent de generació en generació. Ara bé, el problema de Frege va estar el seu platonisme, platonisme provocat per una comprensió equivocada de la significació lingüística que el feia concebre les proposicions, enteses en tant que signes proposicionals, com a noms de les proposicions, enteses en tant que entitats abstractes i autosuficients. Per contra, per Wittgenstein, els sentits de les proposicions -les proposicions enteses com allò significat pels signes proposicionals, les possibilitats d'estats de coses- no existirien més enllà del llenguatge, açò és, dels actes de parla en què consisteix usar les proposicions vertaderament¹⁸.

¹⁸ Podem comprovar la distància entre Wittgenstein i Frege tenint en compte les diferents maneres com tractaven les proposicions subordinades que apareixen en les proposicions que expressen creences, açò és, la proposició que segueix la conjunció 'que' en l'esquema "A creu (sap, diu, pensa, etc.) que p". Frege pretenia salvar la tesi de l'extensionalitat del llenguatge -o, millor, el fet que la substitució d'expressions amb idèntica referència dintre dels contextos proposicionals no havia d'alterar la referència (el valor de veritat) d'aquests contextos- al preu de considerar que les proposicions que expressen creences són contextos intensionals: les proposicions subordinades no hi tindrien com a referència la seva referència habitual -el seu valor de veritat-, sinó el seu sentit habitual -el pensament que expressen. Així, Frege podia explicar per què Otel·lo podria creure que Desdèmona estimava Càssio, però no que la filla de Brabàntio estimava Càssio, en el cas que Otel·lo desconequés que Desdèmona era la filla de Brabàntio. O si es vol, per què no era possible substituir 'Desdèmona' per 'la filla de Brabàntio' en la proposició "Otel·lo creia que Desdèmona estimava Càssio" sense alterar possiblement la seva referència -el seu valor de veritat. Al seu torn, per Wittgenstein, l'estratègia era diferent: no es tractava de salvar l'extensionalitat del llenguatge presentant com a excepció seva les proposicions que expressen actituds proposicionals, sinó demostrar que aquestes en són només una aparent excepció. D'acord amb Wittgenstein, les proposicions subordinades, com la resta de les proposicions, no tindrien referència. Pel contrari, encara que és cert que la seva contribució a la proposició completa seria el seu sentit, aquest no seria quelcom denotat per la proposició subordinada, sinó simplement la possibilitat descrita a partir del seu caràcter vertader-fals. Així, i com veurem més avall, que les proposicions que expressen actituds proposicionals siguin de la forma " 'p' diu que p" voldria dir que el signe proposicional 'p' diu el mateix -té el mateix sentit- que la proposició p. Ara bé, això és possible no perquè el sentit de 'p' i p sigui una mateixa entitat abstracta, sinó

*

I què hi ha de la intencionalitat del llenguatge? Wittgenstein no segueix el camí de Frege i Russell: a parer seu, no són els subjectes empírics amb llurs activitats psicològiques els responsables del fet que el llenguatge -els noms i les proposicions- siguin sobre quelcom distint de si mateixos. Aquí el *Tractatus* apel·la a l'activitat transcendental del subjecte metafísic de la voluntat. Per veure, però, com Wittgenstein basteix la seva posició serà convenient tenir present un altre cop la seva anàlisi de les proposicions que expressen creences.

Com es recordarà, d'acord amb el *Tractatus*, aquest tipus de proposicions són de la forma "'p' diu que p". Ara bé, això no sembla ser coincident amb el que Wittgenstein havia pensat durant 1913: seguint els textos abans citats de "Notes on Logic", la forma d'aquestes proposicions hauria de ser "A diu que p", on 'A' seria el nom d'un objecte simple. Tanmateix, en 1914 trobem ja la que serà la posició de 1921. En les "Notes dictated to G.E. Moore in Norway" podem llegir:

La relació de "Jo crec p" amb 'p' pot ser comparada amb la relació de "'p' diu p" amb p; és igualment impossible que jo sigui un simple com que ho sigui 'p'¹⁹.

A hores d'ara, com trobem també al *Tractatus*, ni els subjectes d'aquest tipus de proposicions ni la proposicions cregudes són considerats com a simples, sinó com a complexos, és a dir, com a fets. Llur forma lògica és "'p' diu p", la qual ha de ser

perquè 'p' i p són dos fets coordinats a través de la coordinació dels seus constituents. En altres paraules: i aquí ens veiem obligats a repetir *in concreto* la conclusió suava assolida, per tal d'explicar l'extensionalitat -la significativitat- de les proposicions que expressen creences no ens cal tampoc abandonar el llenguatge.

¹⁹ Vid., Wittgenstein, L., *op. cit.*, pàg: 118.

interpretada com la coordinació del signe proposicional 'p' i la proposició p a través de la coordinació dels seus constituents respectius. En T, 5.54, 5.541, 5.542 i 5.5421 se'ns diu:

En la forma general de la proposició, la proposició apareix en la proposició només com a base de les operacions de veritat.

A primer cop d'ull sembla com si una proposició pogués aparèixer en una altra també d'alguna altra manera.

Especialment en certes formes proposicionals de la psicologia, com "A creu que p s'escau", o "A pensa p", etc. I és que aquí sembla superficialment com si la proposició p estigués en una espècie de relació amb un objecte A (I en la moderna teoria del coneixement (Russell, Moore, etc.) aquelles proposicions han estat concebudes realment així).

Però és clar que "A creu que p", "A pensa que p", "A diu que p" són de la forma "'p' diu p"; i aquí no es tracta d'una coordinació d'un fet amb un objecte, sinó de la coordinació de fets a través de coordinar-ne els objectes.

Això mostra que l'ànima -el subjecte, etcètera- tal com és concebuda en la psicologia superficial d'avui dia, és una quimera.

Dit breument: el subjecte simple cartesià no és allò de què parlen les proposicions que expressen creences. I és que es tracta d'una quimera: aquest subjecte no existeix (vid., T.,5.631). Per contra, el subjecte a què fan referència aquestes proposicions és el subjecte empíric, un subjecte complex, un conjunt de fets -l'home, el cos humà o la ment de què tracta la psicologia empírica-, on un d'aquests fets és el representat pel signe proposicional 'p'. En conseqüència: que la forma lògica de "A creu que p" sigui "'p' diu que p" vol dir que un dels fets que constitueix l'entitat complexa A - el fet 'p'- diu el mateix (té el mateix sentit) que la proposició p. I així l'extensionalitat dels anomenats contextos intensionals quedaria salvada, perquè el valor de veritat de la proposició "A creu que p" només depèn de si un fet constituent del subjecte empíric A - el fet 'p'- significa el mateix que la proposició p ²⁰.

²⁰ No podem ocupar-nos aquí *in extenso* de l'anàlisi que fa Wittgenstein dels contextos intensionals. A tal efecte, però, és molt recomanable el treball de V. Sanfèlix "Sujeto empírico e intención en el *Tractatus*", en Quaderns de Filosofia i Ciència nº 5-6, València, 1984, pàgs: 115-129.

Doncs bé, arribats en aquest punt algú podria pensar que l'activitat psicològica del subjecte i, en concret, fets com 'p' podrien donar compte de la intencionalitat del llenguatge. En altres paraules: que el pensament dels subjectes empírics n'és el responsable. Aquesta, però, no pot ser la solució del *Tractatus*. Com ja ha estat indicat, per Wittgenstein, l'estudi dels processos psicològics que puguin acompanyar l'ús del llenguatge és quelcom irrellevant i inessencial per la significació lingüística. I això seria així perquè l'activitat psicològica dels subjectes, entesa com a conjunt o seguici de fets, seria quelcom intencionalment inert: des de la filosofia del llenguatge del *Tractatus* un fet per si mateix, encara que sigui un fet psíquic o un fet neurofisiològic, no pot representar cap cosa, és a dir, no pot ser la imatge d'un altre fet. Més explícitament: un signe proposicional -és a dir, una proposició considerada com a signe o fet- no és una imatge o una representació d'un possible estat de coses; tampoc ho és un signe proposicional més el fet psíquic o el fet neurofisiològic que el pugui acompanyar en la seva emissió per part d'un parlant. Pel contrari, segons el *Tractatus*, només una proposició és una representació d'un possible estat de coses, en la mesura que el signe proposicional ha estat projectat cap al món, és a dir, ha estat pensat i totalment determinat el seu sentit (vid., T,3.02; 3.1; 3.11; 3.12; 3.2; 3.5; i 4). I, com diem, aquesta no pot ser una tasca realitzada per una activitat empírica ja que un fet no esdevé una representació perquè li acompanyi un altre fet.

Doncs bé, d'acord amb el primer Wittgenstein, aquesta seria responsabilitat de l'activitat del subjecte metafísic de la voluntat. L'activitat d'aquest subjecte no pot ser entesa en termes de processos o fets, ni tampoc com a causa del poder representacional de les proposicions, ja que no forma part del món i, per tant, no podem conceptualitzar-la empíricament ni representar-nos-la mitjançant el llenguatge. Pel contrari, és el límit

del món en la mesura que permet transcendentalment que ens representem el món (vid., T,5.631; 5.632; i 5.641). Seria millor afirmar que en l'activitat transcendental del subjecte metafísic de la voluntat, causa i efecte coincideixen, i que la seva acció es "mostra" en l'acció lingüística mateixa, açò és, en la representació lingüística de possibles estats de coses. En suma: per tal d'explicar allò que podríem anomenar la vida dels signes, el *Tractatus* no accepta una explicació empírica de la intencionalitat del llenguatge en termes de fets psíquics o representacions mentals. A parer de Wittgenstein, i contràriament al que havien pensat Frege i Russell, no és en el subjecte empíric, sinó en el subjecte transcendental on rau l'explicació. Sense dubte, aquesta manera de veure les coses no va durar gaire en el pensament wittgensteinià i, de fet, ja en els *Quaderns Blau i Marró* en tindrà prou amb la praxi social en què consisteix el llenguatge, praxi social duta a terme pels organismes biològics i simbòlics que són els éssers humans.